

TÜRKÇE ADLIK İKİNCİL TEMSİL ETME ULAMI (+ki ŞEKLİ)*

Turkish Nominal Secondary Representation Category (Form +ki)

Özlem DENİZ YILMAZ**

Dil Araştırmaları, Bahar 2018/22: 47-62

Öz: Bu çalışmanın konusu, “ilgi eki”, “aitlik eki”, “zamirlik ek”, “ilgi zamiri”, “mülkiyet zamiri”, “iyelik zamiri” vb. olarak adlandırılan +ki biçim birimi (morfe)mdir. Çalışmanın teorik amacı, +ki şeklinin anlam ve işlevlerinin belirlenmesi yoluyla morfoloji sistemindeki yerinin saptanmasına, pratik amacı ise incelenen şekil vasıtasıyla Türkçenin eğitim ve öğretimine katkıda bulunabilmektir.

Çalışmada +ki biçim birimi anlamsal ve işlevsel açıdan ele alınıp eş zamanlı metotla incelenmekte ve onun kendine özgü, müstakil bir yardımcı (gramer) anlama sahip olduğu, bu yardımcı anlamdan dolayı herhangi bir diğer ulam dizisinde yer almadığı, dolayısıyla tek bir şekilden ibaret, bütün adlıklara (ad soylu sözcüklere) özgü *ortak bir adlık çekimi ulamını* meydana getirdiği ileri sürülmektedir.

+ki şekli, getirildiği adlık ya da adlık öbeğinin sahip olduğu (birincil temsil etme düzeyi ürünü olan) anlamın kendisiyle özdeşliğini bozmayıp onu geçici olarak (1) *nesne* veya (2) *nitelik* imgesinde göstererek ikincil olarak temsil (hipostaz) etmektedir: 1) *orada+ki, demin+ki, masa+da+ki, oda+nın+ki, sen+in+ki*; 2) *orada+ki kalem [benim], cuma gün+kü toplantı, masa+da+ki kitap* vb.

Şekil, oluşumun sahip olduğu birincil anlamı ikincil olarak adlık imgelerinde gösterdiğinden, bu çalışmada *adlık ikincil temsil etme şekli*; meydana getirdiği ulam ise *adlık ikincil temsil etme (adlık ikincil hipostaz etme) ulamı* olarak adlandırılmaktadır. Getirildiği oluşumun anlamı değişmediği için +ki şekli, tarafımızdan bir çekim şekli sayılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kelime çekimi, adlık çekimi (ad işletimi) ulamları, adlık çekimi ekleri, adlık ikincil temsil etme ulamı, ilgi eki, aitlik eki, zamirlik ek, karmaşık ek, +ki şekli, +ki eki

Abstract: The subject of this article is morpheme +ki so-called “relative suffix”, “pronominal suffix”, “mixed suffix”, “possessive pronoun” etc. This article’s theoretical aim is to determine the place in the morphological system of morpheme +ki and its practical purpose is to contribute to the education and teaching of Turkish by determining meaning and functions of +ki.

* Bu çalışma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi ile Università degli Studi Roma Tre tarafından 20-23 Nisan 2017 tarihlerinde Roma/İtalya’da düzenlenen “3. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu/3rd International Symposium on Language Education and Teaching (ISLET 2017)”nda bildiri olarak sunulmuş olup Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından SOS-D-070317-0128 proje numarası ile desteklenmiştir.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul/Türkiye, ozlem.yilmaz@marmara.edu.tr, ozlemyilmaz_spb@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-7998-131X. Gönderim Tarihi: 12.02.2018 / Kabul Tarihi: 14.05.2018

The morpheme *+ki* in this article is taken from semantic and functional point of view and is examined by synchronic method. In the article will be put forward the following thesis: *+ki* has a specific dependent (grammatical) meaning. Because of this meaning it is not a member of any category. It creates a *common nominal inflectional category*, which is a single morpheme.

+ki does not disturb the identity of the meaning (which is a product of primary representation) of nouns or noun phrases which take this marker and represents it in the images of an *object* (1) or *quality* (2) secondarily/ temporarily: 1) *orada+ki* “(the one) over there”, *demin+ki* “what was done just now”, *masa+da+ki* “(the one) on the table”, *oda+nın+ki* “the one belonging to the room”, *sen+in+ki* “that which is yours, yours”; 2) *orada+ki kalem [benim]* “the pencil there [is mine]”, *cuma gün+kü toplantı* “Friday’s meeting”, *masa+da+ki kitap* “the book on the table” etc.

In this article, *+ki* is called *the nominal secondary representation form* because it secondarily represents the primary meaning in nominal images and the category which is made up by its, is named *the nominal secondary representation category*. *+ki* which is attached to nouns and nouns phrases, does not change their meaning and therefore it is accepted as an inflectional form by us.

Keywords: inflection, nominal inflectional categories, nominal inflectional suffixes, nominal secondary representation category, relative suffix *+ki*, pronominal suffix *+ki*, mixed suffix *+ki*, form *+ki*, suffix *+ki*

Türkçede yalnız *isim* ve *sayı adlarına* (“sayı sıfatları”na) özgü çekim ulamlarının yanında, birden fazla *adlığa* (*ad soylu sözcüğe; nōmen*), yani *isim, sıfat, zarf, sayı adı, zamir* ve *yüklemlik sözcük birimlerine* (*yargısal leksemlere, predikatiflere*) ait *ortak çekim ulamları* da vardır. Yalnız *isme* has çekim ulamları; *isim çokluk ulamı, isim iyelik ulamı, isim hal ulamı* ve *isim belirlilik-belirsizlik ulamı*; sadece *sayı adlarına* mahsus çekim ulamı ise *sayı adı nicelik bağıntuları ulamıdır*. Birden fazla *adlığa* özgü ortak çekim ulamları ise şunlardır: 1) *Adlık ikincil temsil etme* (*adlık ikincil hipostaz etme*) *ulamı* (*+ki* şekli); 2) *Adlık öznel değerlendirme* (*adlık “küçültme”*) *ulamı*; 3) (*Söz dizimsel predika işlevindeki*) *adlık belirteç* (*adlık zarfı*) *ulamı* ve 4) *Adlık yüklemlik ulamı* (bk. Guzev - Deniz Yılmaz 2004: 10-11; Deniz Yılmaz 2012; Guzev 2015: 119-124).

Bu çalışmanın konusu ise “aitlik eki, aitlik zamiri, ek zamir, ilgi adlı, ilgi eki, ilgi zamiri, karmaşık ek, mülkiyet zamiri, sahiplik zamiri, sıfatfiil *+ki*, zamirlik ek, zamir-i mülkiye, ve zamir-i vasfiye” (Demirci ve Dinçaslan 2015: 329), “relative suffix *+ki*”, “pronominal suffix *+ki*”, “mixed suffix *+ki*”, “possessive pronoun, particle *ki(n)*, relative clitic” (Örneğin bk. Kornfilt 2000: 306-310, 440) vb. olarak adlandırılan *+ki* biçim birimidir.¹

+ki biçim biriminin anlam ve işlevlerini tartışmaya geçmeden önce söz konusu şeklin, türetim eki olup olmadığı, *+DE* biçim birimi ile birleşik bir türetim eki oluşturup oluşturmadığı ve bu biçim birimini adlandırmada kullanılan terminoloji üzerinde kısaca durmakta yarar vardır.

1 Sözcük birimi türlerinden bağlaç olan *ki* (*Bilirsin ki seni severim!*) ile yaraç (partikel, söylem parçacığı) olan *ki* (*Seni öyle göresim geldi ki!*, *Hiç yüzü gülmedi ki!*), konunun kapsamı dışında olduğu için bu çalışmada ele alınmamaktadır.

Türkiye Türkçesinde +ki şekli, aşağıda verilen örneklerden görüleceği üzere, getirildiği adlığın anlamının özdeşliğini bozmayıp ona yalnızca yardımcı anlam kattığı için tarafımızdan türetim değil, *çekim biçim birimi* olarak yorumlanmaktadır (Bu tür yorum için örneğin bk. Hatiboğlu 1974: 83-84; Guzev 1987: 105; Üstünova 2008: 38, 93, 94, 102, 104; Göksel - Kerslake 2009: 71-72).² Söz konusu biçim birimini “Nadiren isim, ekseriya sıfat yapar.” (Gabain 1988: 44, § 49), “Bu ek isimlerden temsil ve vasıf isimleri, yani, zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapar.” (Ergin 1993: 152), “Burada -ki ... sıfat ve zamir hükmünde olup eklendiği kelimeyi de sıfat ve zamir yapar.” (Banguoğlu 1990: 184), “Zaman ve yer yön zarflarına doğrudan doğruya geldiği hallerde -ki bir üretim eki sayılır, sıfat ve zamir olan kelimeler yapar” (Banguoğlu 1990: 184)³ vb. biçimde açıklamak, bizce şeklin, türetim biçim birimi olduğu anlamına geleceği için doğru değildir. Dolayısıyla +ki ekinin, bir türetim eki olduğunun (Örneğin bk. Gabain 1988: 44, § 49; 47, § 74; Kononov 1956: 143-144; Karaağaç 2016: 262-264) ileri sürüldüğü bu tür ifadelerle katılmıyoruz.

+DEki diziminin birleşik bir türetim eki olup olmadığı tartışmasına gelince, bizce bu yapı, bir birleşik ek olmayıp +DE ve +ki olmak üzere iki ayrı çekim ekidir (Birleşik bir türetim eki olduğu hakkında örneğin bk. Kononov 1956: 144, § 242-243⁴; Kahraman 2011: 407. Dizimin, birleşik bir çekim eki olduğu hakkında örneğin bk. Üstünova 2008: 93, 114, 435; Çotuksöken 2011: 59). Bu eklerin, kelime şekillerinde diğer adlık çekimi ulamı eklerinden sonra gelişi, bizce onların birer çekim eki olduğu görüşünü doğrulamaktadır (Guzev 1987: 105):

Kadın+cağız+ın+kin+i bir kenara koydular! (+ki eki, +cEğİz adlık öznel değerdendirme ve +(n)İn ilgi hali ekinden sonra geldi.).

Roman+lar+ın+da+ki karakterler o kadar canlı ki, sanki çıkıp aramıza katılacaklar! (+DE ve +ki ekleri, +lEr çokluk ve +(s)İ iyelik ekinden sonra yer aldı.).

El+in+de+kin+i avuc+un+da+kin+i yoksullara dağıtıyor. (+DE ve +ki ekleri, +(s)İ iyelik ekinden sonra geldi.).

Çocuk+ken+ki hâlini hatırlıyorum! [+ki eki, +iken ~ +(y)ken adlık belirteç (adlık zarfı) ekinden sonra getirildi.].

Bilindiği üzere Türk dillerinde bir kelime şeklinde türetim ekleri önce, çekim ekleri ise sonra yer alır. +DEki diziminin birleşik bir türetim eki olduğu kabul edildiği takdirde onun çekim eklerinden sonra gelişini açıklamak mümkün olmaz. Üstelik +ki ekinin sadece bulunma hali gövdelerine (*romanlarında*, *elinde avucunda*) değil, ilgi hali gövdeleri (*kadıncağızın*), adlık belirteç gövdeleri (*çocukken*) vb.’ne de getirilmesi, +DEki diziminin birleşik bir ek olmadığına kanıt olarak gösterilebilir.

+ki şekliyle ilgili terimlere gelince, literatürde rastlanan “ilgi adlı”, “ilgi zamiri”, “vasfiyet zamiri”, “vasıf zamiri”, “zamidir-vasfiye”, “zamidir-vasfi”, “relative pronoun”,

2 Ancak +ki’yi hem türetim hem de çekim ekleri arasında değerlendiren araştırmacılar da vardır. Örneğin bk. Ergin 1993: 152-154, 214; Banguoğlu 1990: 184-185, 479-480; Adalı 2004: 75, 106. dipnot; Korkmaz 2003: 264, 200. dipnot; Çotuksöken 2011: 90-91.

3 Belirtildiği üzere, Ergin ve Banguoğlu, eki çekim ekleri arasında da sayar: Ergin 1993: 214; Banguoğlu 1990: 479-480.

4 Kononov’a göre, +ki, bazı isimlerden zaman veya yer bildiren ilgi sıfatları yapan (1956: 143-144, § 241); +DEki ise isim ve zaman bildiren kelime gruplarından nesnenin tam olarak bulunduğu yeri bildiren ilgi sıfatları türeten birleşik bir ektir (1956: 144, § 242-243).

“aitlik zamiri”, “aitlik sıfatı”, “mülkiyet zamiri”, “sahiplik zamiri”, “iyelik zamiri”, “zamir-i mülkiye”, “possessive pronoun”, “ek zamir” vb. terimler, biçim birimini değil de, zamir sözcük birimi türünü/ulamını çağrıştırdığı için kullanılmamalıdır. Gürsoy-Naskali'nin de belirttiği gibi, “Zamiri bir kelime kategorisi kabul ediyorsak ancak ve ancak kelimeler zamir telakki edilmelidir; ekler zamir olmamalıdır.” (2011: 54).

Bu çalışmada *+ki* biçim biriminin, kendine özgü, müstakil bir yardımcı anlama sahip olduğu, bu yardımcı anlamdan ötürü herhangi bir diğer adlık çekimi dizisinde yer almadığı, dolayısıyla *tek bir şekilden/biçim biriminden ibaret*, bütün adlıklara özgü *ortak bir adlık çekimi ulamını* oluşturduğu ileri sürülmekte ve *+ki* biçim birimi, “adlık ikincil temsil etme şekli (*+ki* şekli)”, meydana getirdiği ulam ise “adlık ikincil temsil etme (adlık ikincil hipostaz etme) ulamı” (Guzev 1987: 104) olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde adlık ikincil temsil etme ulamı, belirtildiği üzere, tek şekilli/biçim birimli bir ulamdır. Diğer bir deyişle ulamın yegâne şekli, *+ki*'dir. *+ki* şekli, günümüz Türkiye Türkçesinde ses uyumuna (singarmonizme) uymaz (Ergin 1993: 154), dolayısıyla söz (söylev) alanında tek bir biçim birimsel değişkesi (alomorfu) vardır (Adalı 2004: 74): O da, *+ki*'dir:

akşam+ki, arkadaş+ım+ın+ki, ben+de+ki, bu kış+ki, çanta+m+da+ki, çocuğ+um+un+ki, ev+de+ki, evvel+ki, kışın+ki, o+nun+ki, Oğuz+un+ki, önce+ki, sonra+ki vb.

+ki şeklinin; *ben+de+ki, ev+de+ki, evvel+ki, önce+ki* vb. örneklerden hareketle bazen damak (büyük) ünlü uyumuna uyduğunu ileri sürmek, bizce doğru değildir. Şeklin uyuma tabi olduğunu söyleyebilmek için bunun her durumda gerçekleşiyor olması, yani genel geçer bir kural haline gelmesi gerekir.

+ki biçim biriminin, yukarıda söylenenlere aykırı olarak kendinden önceki bitişik hecede ince dar yuvarlak ünlü ses ([ü]) bulunan bazı kelime şekillerinde dudak (küçük) ünlü uyumuna uyarak *+kü* biçim birimsel değişkesinin ortaya çıktığı görülür (Örneğin bk. Deny 1941: 192; Kononov 1956: 38; Ergin 1993: 154; Underhill 1987: 212; Korkmaz 2003: 264):

bugün+kü (buluşma), dün+kü (ders), ertesi gün+kü (toplantı), geçen gün+kü (olay), gündüz+kü (nikbinlik), her gün+kü (iş), öbür+kü (gün); Gönül+ün+kü vb.

Ancak bu genel geçer bir kural değildir. Çünkü ek, birleşiminde ince dar yuvarlak ünlü ses bulunan hecelerden sonra *+ki* biçiminde de gelebilmektedir. Dolayısıyla şeklin, küçük ünlü uyumuna tabi olduğu söylenemez:

bugün+ki (buluşma), dün+ki (ders), ertesi gün+ki (toplantı), geçen gün+ki (olay), gündüz+ki (nikbinlik), her gün+ki (iş); büyüğ+ün+ki, küçüğ+ün+ki, Gönül+ün+ki, Özgür+ün+ki vb.

+ki şekli, Türkiye Türkçesinde ünsüz uyumuna da uymaz:

*bıldır+gi değil, *bıldır+ki*; **evvel+gi* değil, *evvel+ki*; **gece+gi* değil, *gece+ki*; **gündüz+gi* veya **gündüz+gü* değil, *gündüz+ki* ya da *gündüz+kü*; **ora+da+gi* değil, *ora+da+ki*; **yarın+gi* değil, *yarın+ki* vb.

Aşağıda kısaca adlık ikincil temsil etme şekli ve ulamını temellendirmede kullanılan ve V. G. Guzev tarafından geliştirilen “ikincil temsil etme kavrayışı”

(“ikincil hipostaz etme konsepsiyonu”) (1976: 56-64; 1987: 39-40, 104-105; 1990: 23, 115-131; 1999. Ayrıca bk. Deniz Yılmaz 2009: 39-47) üzerinde durulacaktır.

Her bir sözcük biriminin, söz alanında kelimenin anlamı, nesnel dünya unsurlarının insan zihninde yansımalarının ve aynı zamanda bu unsurların yorumlanmasının/temsil edilmesinin bir sonucudur. Diğer bir deyişle her bir anlamın temelinde yorumlama/temsil etme edimi bulunur. Bu ise her bir sözcük biriminin, nesnel dünya unsurunu/olayını belirli bir imgede (örneğin nesne/varlık, nitelik/vasıf, belirteç/keyfiyet/sirkonstans⁵ vb.) göstermesi anlamına gelir. E. Leisi; dilin, nesnel dünya unsurlarını sözcük birimsel (leksik) anlamlar olan bu imgelerde dile getirmesine “(kelime vasıtasıyla) temsil etme” der. Ona göre *isim*, nesnel dünya unsurunun nesne olarak algılanmasını ve söz alanında nesne imgesinde temsil edilip gösterilmesini sağlar (aktaran Guzev 1999: 29). Bu fikir yürütme gereğince her bir *isim*, nesne karşılar ve herhangi bir nesnel unsur, kendisi gerçekte ne olursa olsun, her zaman nesne olarak gösterir. Aynı mantık gereğince nesnel dünya unsurlarını, örneğin *sıfat* nitelik, *zarf* belirteç imgesinde temsil eder (Guzev 1999: 29). Dilin bu yorumlama özelliği, sadece anlamların oluşumunda, yani art zamanlılık alanında değil, eş zamanlılıkta, yani söz alanında göstergelerin kurulması sırasında da görülür. Bu bakımdan kelime, kelime şekli veya kelime ve/veya kelime şeklinden oluşan öbeklerin karşıladığı bağımsız (otosemantik) veya yardımcı sözcük birimsel anlam veya bu anlamlarla iletilen anlatılanlar (manalar), temsil etme sürecinin birincil düzey ürünü olarak düşünülebilir. Guzev’e göre kelime, kelime şekli veya kelime ve/veya kelime şeklinden oluşan öbeklerin karşıladığı birincil temsil etme düzeyi ürünü olarak düşünülen bağımsız veya yardımcı anlam ya da bu anlamlarla iletilen anlatılanlar, ihtiyaç duyulduğunda konuşan tarafından geçici olarak adlıklara özgü sınıflandırıcı anlamlar olan “nesne”, “nitelik” veya “belirteç” imgelerinde ikincil olarak gösterilerek/temsil edilerek “nesneleştirilmiş”, “nitikleştirilmiş” veya “belirteçleştirilmiş” şekilde dile getirilebilir. İşte Guzev bu işleme “ikincil temsil etme” der.

Türk dillerinde yukarıda sözü edilen birincil temsil etme düzeyi ürünü olan anlam ve/veya anlatılanları geçici olarak başka bir hipostazda, başka bir imgede ikincil olarak temsil eden şekil bilimsel araçlar vardır. Bunlar, gövdenin karşıladığı anlam ve/veya anlatılanları ikincil temsil etme yoluyla geçici olarak adlıklaştıran şekillerdir. “Böylelikle herhangi bir olay dil araçları vasıtasıyla iki kez temsil edilmektedir: İlk kez, birincil temsil etmenin sonucunda herhangi bir dilsel imleme kazanmakta ... , ikinci kez yeniden yorumlamadan dolayı aynı olay ikincil imleme kazanmaktadır ...” (Guzev 1987: 104). Türkiye Türkçesinde ikincil temsil etme araçları, fiil çekimi alanında *fiil ikincil temsil etme (eylemi adlıklaştırma, eylemsi, filimsi) ulamı şekilleri* (Deniz Yılmaz 2009), adlık çekimi sahasında ise bu çalışmaya konu olan *adlık ikincil temsil etme ulamı şeklidir* (Krş. Banguoğlu 1990: 479-480; Ertane Baydar - Baydar 2006: 43-45). Yalnız gövdenin sahip olduğu birincil anlam ya da anlatılanların

5 Bu çalışmada *belirteç* terimi, bir sözcük birimi (söz alanında kelime) türü olan *zarf*in eş anlamlısı olarak değil, *zarf* ve *ulaç* kavramının çıkış noktası olan *sirkonstans* kavramını ifade etmek, başka bir deyişle morfolojik değil semantik bir kavramı karşılamak için kullanılmaktadır. *Belirteç*, “herhangi bir olaya eşlik eden ve bu olayla bağlantıda bulunan olay” (Ojegov 1975: 398); bir olgu veya olaya eşlik eden, bir olgu veya olayı belirleyen veya onu değiştiren hâl, tarz, zaman, yer, şart, sebep, amaç, ölçü vb. ile ilgili bir durumdur (New Webster’s Dictionary of the English Language 1988: 287; Deniz Yılmaz 2009: 28-29).

“belirteçleştirilmiş” biçimde ikincil olarak temsil edilmesi, söz konusu adlık şekline değil, fiil çekimi alanında işleyen genel eylemsi ulamının özel bir ulamını oluşturan ulaç şekillerine özgüdür.

Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere, *+ki* şekli, ulandığı oluşumun sahip olduğu birincil anlam ve/veya anlatılanları ihtiyaç duyulduğunda geçici olarak ikincil imgede gösterir:

şimdi (*şimdi* zarfı, birincil temsil etme düzeyi ürünü olan “zaman belirteci” temsil ediyor.) > *şimdi+ki+ler* (*şimdikiler* kelime şekli, zaman belirtecini ikincil olarak “nesne” imgesinde gösteriyor.); *şimdi+ki olay* (*şimdiki* kelime şekli, zaman belirtecini ikincil olarak “nitelik” imgesinde karşılıyor.).

ceb+im+de (*cebimde* oluşumu, birincil temsil etme düzeyi ürünü olan “yer belirteci” temsil ediyor.) > *ceb+im+de+kin+i* (*cebimdikini* kelime şekli, yer belirtecini ikincil olarak “nesne” imgesinde hipostaz ediyor.); *ceb+im+de+ki para* (*cebimdeki* kelime şekli, yer belirtecini ikincil olarak “nitelik” imgesinde temsil ediyor.).

yolcu+nun (*yolcunun* kelime şekli, birincil temsil etme düzeyi ürünü olan “bir nesnenin başka bir nesneye aidiyetini, yani aitlik/iyelik” temsil ediyor.) > *yolcu+nun+ki* (*yolcununki* kelime şekli, aitliği ikincil olarak “nesne” imgesinde gösteriyor.).

+ki şekli, *yolcununki* örneğinde olduğu gibi, sadece *aitliği/iyeliği* (geçici/ikincil olarak nesne imgesinde) temsil etmez. Şekil, çoğunlukla getirildiği gövdenin sahip olduğu *belirteci* (somutlaştırmak gerekirse *zaman* veya *yer belirtecini*) ikincil olarak *nesne* veya *nitelik* imgesinde gösterir. Dolayısıyla *+ki* şeklinin dile getirdiği kavramı “aitlik/aidiyet eki”, “ilgi eki” terimleriyle karşılamak, şeklin sahip olduğu bütün kavram alanını ifade etmediği için kapsayıcı değildir. Ayrıca bu terimler; *+ki* şeklinin, fiil çekimi ulamlarından *fiil ikincil temsil etme (eylemsi) ulamı şekilleri* (Bu şekiller ise eylemleri ikincil olarak *nesne*, *nitelik* veya *belirteç* imgelerinde temsil ederler.) ile anlamsal ve işlevsel açıdan akrabalığını da yansıtmaz. Bu yüzden şeklin sahip olduğu anlamı ifade etmek için “adlık ikincil temsil etme” teriminin kullanılması, oluşturduğu ulamın ise “adlık ikincil temsil etme ulamı” olarak adlandırılması, tarafımızdan da uygun görülmektedir.

Türkiye Türkçesinde *+ki* şekli, yer veya zaman belirteci temsil eden isim (*akşam+ki*, *gündüz+ki*) ve zarflara (*burada+ki*, *nerede+ki*, *şimdi+ki*), zaman belirteci karşılayan adlık belirteç şeklindeki (yani kendisine *+iken* ~ *+(y)ken* yarı analitik morfu ulanmış) adlıklara (*çocuk+ken+ki*, *küçük+ken+ki*, *var+ken+ki*), yer belirteci dile getiren çoğunlukla bulunma hali şeklindeki adlıklara (*ben+de+ki*, *beri+ki*, *ev+de+ki*, *ileri+ki*, *uzak+ta+ki*, *üç+te+ki*) veya bir nesnenin başka bir nesneye aidiyetini (yani aitlik/iyelik/sahiplik) bildiren ilgi hali şeklindeki adlıklara (*küçüğ+ün+ki*, *sen+in+ki*, *üç+ümüz+ün+ki*, *yolcu+nun+ki*) getirilir. *+ki* ekinin, *+DE* bulunma hali eki ile *+(n) İn* ilgi hali eki almış adlık gövdelerine getirilerek kullanılışı ise Türkiye Türkçesinde işlek ve verimlidir (Örneğin bk. Ergin 1993: 153, 154; Banguoğlu 1990: 479; Korkmaz 2003: 264).

+ki şekli, yukarıda da belirtildiği gibi, ulandığı adlık gövdesinin sahip olduğu, birincil temsil etme düzeyi ürünü olan belirteç veya aitlik/iyelik anlam ve/veya anlatılanlarını geçici olarak (1) nesne veya (2) nitelik imgesinde göstererek ikincil

olarak temsil eder. Dolayısıyla Türkiye Türkçesinde +ki şeklinin iki işlevi vardır: Bu işlevler, şekil bilimsel açıdan getirildiği gövdenin birincil temsil etme düzeyi ürünü olan yer veya zaman belirteçlerini ya da aitliği/iyeliği geçici olarak (1) nesne veya (2) nitelik imgesinde ikincil olarak göstermek; anlamsal açıdan (1) nesne veya (2) nitelik imgesinde temsil edilen adlık anlamına sahip olmak; söz dizimsel açıdan ise (1) isimli veya (2) sıfatlı kullanım alanlarında işlemektir. Örnek:

1. *Birincil anlam ve/veya anlatılanları ikincil olarak nesne imgesinde temsil edişi*
Burada+ki+ler+i tanyor musun? (+ki şekli, *burada* zarfınca iletilen yer belirtecini geçici olarak nesne imgesinde gösteriyor.).

Eskiden oğluma aldığım bir ayakkabı bir yıl giderdi. Şimdi+ki+ler iki ay zor dayanıyor. (Aziz Nesin) (+ki şekli, *şimdi* zarfınca karşılanan zaman belirtecini geçici olarak nesne imgesinde karşılıyor.).

Masa+da+kin+i ver. [Şekil, yer belirteci dile getiren bulunma hali şeklindeki isme getirilip onun anlamını (yani yer belirtecini) geçici olarak nesne imgesinde temsil ediyor.].

O+nun+kin+i alma! Kızır! (Şekil, bir nesnenin başka bir nesneye ait olduğunu bildiren ilgi hali şeklindeki zamire getirilip aitlik/iyelik bağını geçici olarak nesne imgesinde temsil ediyor.).

2. *Birincil anlam ve/veya anlatılanları ikincil olarak nitelik imgesinde temsil edişi*
Burada+ki kitaplar nerede? (+ki şekli, *burada* zarfınca iletilen yer belirtecini geçici olarak nitelik imgesinde gösteriyor.).

Şimdi+ki aklım olsaydı neler neler yapardım. (+ki şekli, *şimdi* zarfınca karşılanan zaman belirtecini geçici olarak nitelik imgesinde temsil ediyor.).

Masa+da+ki kitabı verir misiniz? (Şekil, yer belirteci dile getiren bulunma hali şeklindeki isme getirilip onun anlamını geçici olarak nitelik imgesinde karşılıyor.).

Çocuk+ken+ki hâlini hatırlıyorum! (+ki şekli, zaman belirteci ileten adlık belirteç şeklindeki isme getirilip onun anlamını geçici olarak nitelik imgesinde temsil ediyor.).

Yukarıda verilen örneklerden görüldüğü gibi, +ki şekli vasıtasıyla belirteç anlam ve/veya anlatılanları ya nesne ya da nitelik imgesine; aitlik/iyelik anlam ve/veya anlatılanları ise nesne imgesine sokulmuş olur. Ancak aitlik/iyelik anlam ve/veya anlatılanları, Türkiye Türkçesinde nitelik imgesinde gösterilemez (bk. III.1).

Söylenenleri açmak gerekirse +ki şekli, (I) nesnenin uzamdaki/mekândaki yerini, yani yer belirteçlerini ve (II) olayın geçtiği zamanı, yani zaman belirteçlerini (1) nesne veya (2) nitelik imgesinde, (III) bir nesnenin başka bir nesneye aidiyetini, yani aitliği/iyeliği ise (1) nesne imgesinde ikincil olarak temsil eder (Guzev 1987: 105; Guzev 2015: 120). Ek, adlık kök gövde ve türev (türemiş) gövdelerine doğrudan doğruya geldiği gibi, bulunma ve ilgi hali gövdeleri ile adlık belirteç gövdelerine de ulanır. Diğer bir deyişle +ki eki, (I) yer belirteci bildiren (a) isim, (b) sıfat, (c) zarf, (d) sayı adı, (e) zamir veya söz konusu kelime şekillerine; (II) zaman belirteci bildiren (a) isim veya sözcük öbekleri ile (b) sıfat, (c) zarf, (d) sayı adı, (e) yüklemlik sözcüğü/predikatif veya adı geçen kelime şekillerine ya da (III) aitlik/iyelik bildiren (a) isim, (b) sıfat, (c) sayı adı veya (d) zamir kelime şekillerine getirilir.

1.1. Nesnenin uzamdaki yerini (yer belirtecini) nesne imgesinde temsil edişi

Şekil, isimli kullanım alanında yer belirteçlerini geçici olarak *nesne* imgesinde gösterir.

1.1.a. Yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki isimlere ulanışı

+DE bulunma hali şekli, adlık gövdesinin temsil ettiği nesne veya nesne olarak algılanan unsurun, diğer bir nesneyle yer veya zaman içinde statik bir biçimde birleştiği nokta, obje olduğunu bildirir (Guzev 1987: 92; Guzev - Deniz Yılmaz 2004: 49). Bu bakımdan kendisine +DE eki ulanmış gövde, en genel anlamıyla yer (ör. *Eyde çalışıyorum*, *Uzakta oturuyor*) veya zaman (ör. *Üçte buluşalım!*) belirteci temsil eder.

Yer belirteci karşılayan bulunma hali şeklindeki isim gövdesine +ki eki getirildiğinde bu yer belirteci anlamı ikincil olarak *nesne* imgesinde gösterilir. Dolayısıyla söz konusu oluşum, söz dizimsel açıdan tamlanan durumunda herhangi bir isim kullanılmadan geçici olarak *nesneyi* temsil etmiş olur:

“İşte efendimiz.” dedi, “Yanıdaki de sizin bugünkü yemeğinizdi.” (B, KD, 64).

Çaylak, sanki tuzaktaki kendisiymiş gibi yerinde duramıyordu. (B, KD, 125).

Köşedeki, Ayşe değil mi?

Maalesef kalmamış, isterseniz vitrindekini vereyim!

Üstlerindeki dönen bir zulümdü. (YK, BBE, 50).

1.1.b. Yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sıfatlara ulanışı

Bilindiği üzere sıfatlar, nitelik veya nitelik olarak algılanan unsurları temsil eden bağımsız anlamlı sözcük birimi türüdür. Dillerde ise herhangi bir nesne, sahip olduğu bir niteliği/özelliği vasıtasıyla temsil edilebilir. Bu durumda söz konusu sıfat, nitelik değil, nesne karşılar: *Büyüklerime sordum, çeşmenin Kırkçeşme olarak da anıldığını hatırladıklarını söylediler.* (AÇ, F, 24); *Eskilerden konuştular, anılarını hatırladılar* (B, KD, 53); *Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz* (atasözü) vb. Ancak bu onun isim olduğu anlamına gelmez, tersine o niteliğin taşıyıcısı nesneyi geçici olarak temsil etme yetisine sahip olduğunu gösterir. Bu tür kullanımlarda sıfatlar, isimler gibi, isim çekim ekleri alabilir, ilgeçlerle birlikte işleyebilir (Guzev ve Deniz Yılmaz 2004: 66). Kendisine isim çekim eklerinden +DE bulunma hali eki getirilen böylesi bir sıfat, tıpkı isim gibi, yer belirteci temsil eder. Yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sıfata +ki ulandığında ise bu belirteç anlamı ikincil olarak *nesne* imgesinde gösterilir ve böylelikle söz konusu oluşum, geçici olarak *nesneyi* temsil eder:

Uzaktakileri seçemiyorum. Sen görebiliyor musun?

Yakındakine doğru uzandım.

Yüksektekine yetişemiyorum. Bana verebilir misin?

1.1.c. Yer belirteci bildiren zarflara ulanışı

Zarf, belirteç/sirkonstans [yani bir olgu veya olaya eşlik eden, onu belirleyen veya değiştiren yer, zaman, tarz, kıyaslama objesi, sebep, sonuç, aykırı düşme-bağdaşmama, yerini verme, yerine geç(il)me, koşul, amaç vb. ile ilgili bir durum (Deniz Yılmaz 2009: 93)] veya belirteç olarak algılanan her türlü olgu veya olayı karşılayan sözcük birimidir. +ki şekli, yer belirteci bildiren zarflara doğrudan doğruya getirilip bu anlamı

geçici olarak *nesne* imgesinde gösterir. Bu durumda +*ki* ekli oluşumla yine geçici olarak *nesne* temsil edilmiş olur:

– Şuradakini verir misin? – Neredekini?

Aşağıdakini cevapladın mı?

Buradakileri tanımıyorum.⁶

I.1.d. Yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sayı adlarına ulanışı

Sayı adları, somut nicelik/miktar bildiren sözcük birimleridir (Guzev 2015: 102). Bunlara +*DE* bulunma hali eki getirildiğinde sözcüğün anlamına belirteç anlamlarından biri olan yer belirteci anlamı katılır (bk. I.1.a). Anlam bileşenine yer belirteci ilâve edilmiş bulunma hali gövdesine +*ki* eki ulandığında ise bu belirteç anlamı ikincil olarak *nesne* imgesinde temsil edilir. Böylelikle gösterge, geçici olarak *nesneyi* dile getirmiş olur:

Beştekiler apartman toplantısına gelmedi.

Üçtekinе çek bir kuru fasulye!

I.1.e. Yer belirteci bildiren zamir veya zamir kelime şekillerine ulanışı

Zamirler; nesne, nitelik, belirteç veya niceliği doğrudan değil, dolaylı (gösterme, işaret) yolla ileten sözcük birimleridir. Onların bir sözcük birimi türü sayılmasını sağlayan, anlamları değil, ortak işlevleridir: O da; nesne, nitelik, belirteç veya niceliği gösterme yoluyla bildirmedir. Sıralanan bu anlamları işaret yoluyla temsil etmesine göre ise zamirler; nesnel (isimsi), nitelik (sıfatı), belirteç (zarfı) ve nicelik (miktar) zamirleri olmak üzere dört alt türe ayrılır (Guzev - Deniz Yılmaz 2004: 79-80). Bunlardan kendine bulunma hali eki ulanmış nesnel zamirler (*ben+de*, *bun+da*, *buralar+da*, *kim+de*, *kendi(si)n+de* vb.) ile belirteç zamirleri (*beri*, *öte*), gösterme yoluyla yer belirteci temsil eder. İşte +*ki* şekli bu tür zamirlere geldiğinde yer belirtecini ikincil olarak *nesne* imgesinde karşılar, diğer bir deyişle geçici olarak *nesne* bildirir:

Anlamadım, kimdekini dedin?

Bendekinde gözü kaldı.

Kendindekini görmez, hep başkalarındaki kusuru görür!

Ondakini görüyor musun? Çok güzel değil mi?

Ötekini alma, berikini al!

I.2. Nesnenin uzamdaki yerini (yer belirtecini) nitelik imgesinde temsil edişi

Şekil, sıfatı kullanım alanında yer belirteçlerini geçici olarak *nitelik* imgesinde gösterir. Kendisine söz konusu ek getirilmiş oluşum ise söz dizimsel açıdan belirtme öbeklerinde belirten görevinde işlev görür.

I.2.a. Yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki isimlere ulanışı

Şekil, yer belirteci temsil eden bulunma hali şeklindeki isim gövdesine ulandığında oluşumun sahip olduğu anlamı geçici olarak *nitelik* imgesinde gösterir:

... Eğlenecek yer bulaman, / Gönlümdeki köşk olmasa! (Aşık Veysel Şatıroğlu).

6 Örnek verilen zarfların birleşiminde görülen +*DE* biçim biriminin kalıplaşma/leksemleşme sonucu sözcüğün bünyesine dâhil olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla bu zarflardaki söz konusu morfemin işlek bir ek olduğu düşünülmemelidir.

Fenze acı acı gülmüş: “Sözlerinizdeki sahtelik doğrusu apaçık görünüyor. ...” (B, KD, 197).

Köşedeki kadın, Ayşe değil mi?

Maalesef kalmamış, isterseniz vitrindeki kazağı vereyim!

Tercüman levhadaki yazının anlamını şöyle özetledi ... (B, KD, 14).

I.2.b. Yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sıfatlara ulanışı

Yukarıda belirtildiği üzere (bk. I.1.b), niteliği vasıtasıyla nesneyi geçici olarak temsil edebilen sıfat, tıpkı isim gibi, isim çekim ekleri alabilir. +DE bulunma hali ekini alan böylesi bir sıfat yer belirteci bildirir. Bu bulunma hali gövdesine +ki eki ulandığında ise yer belirteci ikincil olarak *nitelik* imgesinde temsil edilir:

Bir de gençlerimizdeki bencillik olmasa!

Kırmızılıdaki çanta hoşuma gitti.

Küçükteki balon birden patlayıverdi.

Şu cahildeki pervasızlığa bak!

Uzaktaki köyler sisin altında görünmez olmuştu.

I.2.c. Yer belirteci bildiren zarflara ulanışı

Yer belirteci anlamına sahip zarflara getirilen ek, onları geçici olarak *nitelik* imgesinde gösterir:

Aşağıdaki soruları cevaplayınız!

Buradaki ağaçlar çok yüksek.

İleriki sokaklardan birine girdiler. (PS, Y, 6).

Neredeki kitabı vereyim!

Tam Fenze'nin odasına girince, pencereden, karşiki konağın çatısına uçuvermiş papağan. (B, KD, 197).

I.2.d. Yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sayı adlarına ulanışı

+ki eki, yer belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sayı adlarına ulanıp onların anlamını ikincil olarak *nitelik* imgesinde hipostaz eder (bk. I.1.a, I.1.d):

Beşteki komşu toplantıya gelmedi.

Üçteki müşteriye çek bir kuru fasulye!

I.2.e. Yer belirteci bildiren zamir veya zamir kelime şekillerine ulanışı

Yer belirteci bildiren zamir veya zamir kelime şekillerine +ki eklendiğinde bu belirteç anlamı ikincil olarak *nitelik* imgesinde temsil edilir (bk. I.1.e):

Beriki oda diğerinden büyük.

Buralardaki köyler fakir fukara köyleri.

Güzelliğin on par'etmez, / Bu bendeki aşk olmasa! ... (Aşık Veysel Şatıroğlu)

Nedeki soruları yapalım, hocam!

Şundaki kaprise bak!

II.1. Olayın geçtiği zamanı (zaman belirtecini) nesne imgesinde temsil edişi
+ki şekli, isimsi kullanım alanında zaman belirteçlerini geçici olarak *nesne* imgesinde gösterir.

II.1.a. Zaman belirteci bildiren isim, isim kelime şekli veya öbeklere ulanışı

Ek, zaman belirteci ileten isim, isim kelime şekli veya öbeklere getirilip onların anlamını ikincil olarak *nesne* imgesinde temsil eder:

Akşamki bitti mi?

Çocukluktakiler kolay kolay unutulmuyor.

Geçen yıllikileri tekrarlıyoruz.

Rüzgâr dün akşamkine pek benziyordu, ... (SA, KMM, 46).

II.1.b. Zaman belirteci bildiren zarflara ulanışı

Ek, zaman zarflarına ulanıp onların sahip oldukları zaman belirteçlerini ikincil olarak *nesne* imgesinde gösterir:

Bıldırki yeni bitti.

Eskiden oğluma aldığım bir ayakkabı bir yıl giderdi. Şimdikiler iki ay zor dayanıyor. (Aziz Nesin).

Meşelerden birinin dibinde bir kedi uyuyordu otların arasında. Belki deminkiydi. (BK, GKB, 208).

II.1.c. Zaman belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sayı adlarına ulanışı

Anlam bileşenine bulunma hali eki aracılığıyla zaman belirteci katılmış sayı adı kelime şekline +ki eki ulandığında bu belirteç anlamı ikincil olarak *nesne* imgesinde temsil edilir (bk. I.1.a):

Üçtekine yetişelim! (Söz konusu, otobüstür.).

Saat sekizdekini dinlediniz mi?

II.2. Olayın geçtiği zamanı (zaman belirtecini) nitelik imgesinde temsil edişi

Şekil, sıfatı kullanım alanında zaman belirteçlerini ikincil olarak *nitelik* imgesinde gösterir. Kendisine söz konusu ek getirilmiş gösterge ise söz dizimsel açıdan belirtme öbeklerinde belirten görevinde işler.

II.2.a. Zaman belirteci bildiren isim, isim kelime şekli veya öbeklere ulanışı

+ki eki, zaman belirteci ileten isim, isim kelime şekli veya öbeklere getirilip anlamı ikincil olarak *nitelik* imgesinde gösterir:

Akşamki fırtına her şeyi yerle bir etmiş!

Çocukkenki hâlini hatırlıyorum!

Çocukluğumdaki güzel günleri unutamıyorum.

Dışarıdan gelen solgun ışıktan, sabahki güneşin kaybolduğunu anladım. (OP, BAK, 303).

Fakat bütün gayretime rağmen gündüzkü nikbinliğim geri gelmiyordu. (SA, KMM, 83).

Geçen yılki konuları tekrarlıyoruz.

Haydar Usta şimdiye kadar, bunca yaş yaşadı, böyle bir yoksulluğu, bu kışki rezilliği hiç görmedi. (YK, BBE, 13).

II.2.b. Zaman belirteci bildiren adlık belirteç şeklindeki sıfatlara ulanışı

Sıfatlar, nitelik dile getiren sözcük birimleridir. Bunlara + *iken* ~ +(y)ken adlık belirteç eki getirildiğinde sözcüğün anlamına bu yarı analitik morf aracılığıyla zaman belirteci ilâve edilir. Anlam bileşenine zaman belirteci katılmış söz konusu sıfat kelime şekline +*ki* eki ulandığında ise bu belirteç ikincil olarak *nitelik* imgesinde temsil edilir:

Küçükkenki haylazlıkların gözümün önünde!

Onun zenginkenki hâlini hatırla! Düşmez kalkmaz bir Allah!

II.2.c. Zaman belirteci bildiren zarflara ulanışı

Ek, zaman zarflarına getirilip anlamı ikincil olarak *nitelik* imgesinde gösterir:

Bıldırki yaz çok kurak geçti.

Deminki kıyametin yanında şimdiki sessizlik dünyanın yaratılmadan evvelki haline yakışabilirdi. (PS, Y, 115).

Güzünki yağışlar ekinlere iyi geldi.

Sonraki konu ne?

Yazınki arkadaşlıklar kısa ömürlü oluyor.

II.2.d. Zaman belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sayı adlarına ulanışı

+*ki* şekli, zaman belirteci bildiren bulunma hali şeklindeki sayı adı kelime şekillerine ulanıp onların anlamını ikincil olarak *nitelik* imgesinde hipostaz eder (bk. I.1.d):

Üçteki otobüse yetişelim!

Saat sekizdeki haberleri dinlediniz.

II.2.e. Zaman belirteci bildiren adlık belirteç şeklindeki yüklemlik sözcük birimlerine/predikatiflere ulanışı

Yüklemlik sözcük birimleri/Predikatifler, yargının mantıksal yüklemine/predikasını (yani fikrin konusu olan mantıksal özne/süje hakkında bir bildiriye) temsil eden sözcük birimleridir: *gerek(li)*, *lâzım*, *var*, *yok* (Guzev - Deniz Yılmaz 2004: 60; Guzev 2015: 118-119). Bunlara + *iken* ~ +(y)ken adlık belirteç eki ulandığında sözcüğün anlamına, yukarıda da belirtildiği gibi (bk. II.2.b), zaman belirteci dâhil edilir. Bu adlık belirteç gövdesine +*ki* eki getirildiğinde ise zaman belirteci geçici olarak *nitelik* imgesinde gösterilmiş olur:

Anneleri yokken, bir de varkenki hâlleri çok tatlı ya! (Söz konusu, çocuklardır.).

III.1. Bir nesnenin başka bir nesneye aidiyetini (iyeliği) nesne imgesinde temsil edişi

+*(n)In* ilgi hali şekli, getirildiği adlığın temsil ettiği nesne ile diğer bir nesne arasındaki (konuşan tarafından) iyelik (aitlik, mülkiyet, sahiplik) olarak yorumlanan bağıntıya söz konusu nesnenin, iye/sahip rolünde katıldığını bildiren şekildir. Başka bir deyişle ilgi hali, nesnenin iye/sahip olduğunu bildirir (Guzev 1987: 79). Bu ilgi hali gövdesine +*ki* getirildiğinde aitlik/iyelik bağıntısı ikincil olarak *nesne* imgesinde

temsil edilir. Ancak Türkiye Türkçesinde kendisine +*ki* eki getirilen ilgi hali ekli kelime şekilleri, aitlik/iyelik bağıntısını nitelik imgesinde karşılayamaz, yani söz dizimsel açıdan tamlayan görevinde kullanılamaz: **arkadaşımınki kitap* gibi bir öbek kurulamaz. Bunun nedeni, yukarıda da belirtildiği gibi, ilgi hali ekinin ulandığı adlık gövdesinin karşıladığı nesnenin, aitlik/iyelik olarak yorumlanan bağıntıya yalnızca iye rolünde katılması olabilir. Kısacası ilgi hali, iyenin nesne olduğunu bildirir, nitelik değil (Deniz Yılmaz 2009: 42).

Aitlik/iyelik bağıntısını ikincil olarak *nesne* imgesinde temsil eden +*ki* eki, anlaşılacağı üzere, doğrudan doğruya adlığa değil, adlık ilgi hali gövdelerine getirilir.

III.1.a. Aitlik/iyelik bildiren ilgi hali şeklindeki isimlere ulanışı

+*ki* şekli, aitlik/iyelik bağıntısı ileten ilgi hali şeklindeki isimlere gelip bu bağıntıyı ikincil olarak *nesne* imgesinde gösterir:

Bu, Erkin'ininki değil, Fehmi'ninki.

*Çocuğun boyu babasınınkini geçti.*⁷

Bu bakımdan, Türk dilleri, ekseriyeti için, Hint-Avrupa dillerininkilere benzer bir istikamette gelişmeye meyletmektedirler. (TTŞ, 22).

III.1.b. Aitlik/iyelik bildiren ilgi hali şeklindeki sıfatlara ulanışı

Sıfatlar, yukarıda da belirtildiği üzere, ismin karşıladığı nesneyi geçici olarak temsil ettiğinde, tıpkı isimler gibi, isim çekim ekleri alabilir (bk. I.1.b). Kendine ilgi hali eki getirilen böylesi bir sıfat, aitlik/iyelik bağıntısı bildirir. Bu ilgi hali gövdesine +*ki* adlık ikincil temsil etme eki getirildiğinde ise aitlik/iyelik bağıntısı ikincil olarak *nesne* imgesinde temsil edilmiş olur:

*Bu şapka küçüğünki, büyüğünki nerede?*⁸

III.1.c. Aitlik/iyelik bildiren ilgi hali şeklindeki sayı adlarına ulanışı

Belirtildiği üzere, sayı adları somut nicelik/miktar temsil eder. Bunlara +(İ)ncil (kelime çekimsel) sıra sayı eki getirildiğinde tek tek bulunan nesnelerin sıralama bakımından sıra/dizi içindeki yeri bildirilir: *birinci, ikinci, üçüncü* vb. (Guzev 1987: 106; Guzev - Deniz Yılmaz 2004: 61-62). Bu sıra sayı gövdesine +(n)İn ilgi hali eki ulandığında sıra içindeki yeri bildirilen nesnenin, aitlik/iyelik bağıntısına iye/sahip rolünde katıldığı bilgisi ilâve edilir. Anlam bileşenine aitlik/iyelik bağıntısı dâhil edilmiş söz konusu kelime şekline +*ki* eki geldiğinde ise aitlik/iyelik bağıntısı ikincil olarak *nesne* imgesinde gösterilmiş olur:

– İlk üçe girene ödül verilecek. – *Birincinininki ne?*

Yine topluluk bildiren iyelik ekli sayı adlarına +(n)İn ilgi hali eki getirildiğinde söz konusu nesnelerin iyelik bağıntısına iye/sahip olarak katıldığı bildirilir. Bu oluşuma +*ki* eki ulandığında ise aitlik/iyelik bağıntısı ikincil olarak *nesne* imgesinde temsil edilir:

Üçünüzünki de çok güzel olmuş!

7 Örnek şu eserden alınmıştır: Lewis 1967: 70. Verilen örneğin, eğik, ilk sözcüğün ilk harfinin büyük yazılışı ile alt çizgi tarafımıza aittir. ÖDY.

8 Örneğin alındığı eser: Korkmaz 2003: 265. Eserdeki örnekleri göstermek için kullanılan koyu karakter yerine çalışmamızda alt çizgi tercih edilmiştir. ÖDY.

III.1.d. Aitlik/iyelik bildiren ilgi hali şeklindeki zamirlere ulanışı

Şekil, ilgi hali şeklindeki zamirin aktardığı aitlik/iyelik bağıntısını ikincil olarak nesne imgesinde gösterir:

– *Şu meyvelere bak! Ne kadar güzel görünüyorlar! – Evet, üstelik buralarınki çok da lezzetli olur.*

Bir kıskançlıktır aldı bizimkini. (B, KD, 202).

Bizimki hem konuştuğunu dinliyor, hem de eliyle beni kovalıyordu. (B, KD, 136).

Kör Adam, “Benim kırbacım onunkinden daha güzel, kıskanıyor. Ben atınca gidip hemen kendisi alacak” diye düşünerek yılanı sımsıkı tutmuş elinde. (B, KD, 107).

Şetrebe, “Bak Dimne,” dedi, “sana bir öykü daha anlatayım da, senin mi dediğin doğru yoksa benimki mi gör.” (B, KD, 74).

Sonuç

Bu çalışmada +ki şekliyle ilgili olarak aşağıdaki savlar ileri sürülmüş ya da paylaşılmıştır:

1. +ki biçim birimi, nesnenin uzamda/mekânda bulunduğu yeri (yani yer belirtecini) ve olayın geçtiği zamanı (yani zaman belirtecini) nesne veya nitelik imgesinde, bir nesnenin başka bir nesneye aidiyetini (yani iyelik bağıntısını) ise nesne imgesinde temsil eden morfolojik bir araçtır. +ki şekli, birincil temsil etme düzeyi ürünü olan, sözcük birimlerinde/leksemlerde iletilen anlamları veya kelime şekillerince aktarılan karmaşık anlamları ihtiyaç duyulduğunda ikincil olarak karşıladığından, *adlık ikincil temsil etme şekli* olarak adlandırılmaktadır.

2. Türkiye Türkçesinde ikincil temsil etme araçları, fiil çekimi alanında *fiil ikincil temsil etme (eylemi adlıklaştırma, eylemsi, filimsi) ulamı şekilleri*, adlık çekimi sahasında ise *adlık ikincil temsil etme ulamı şekli (+ki)*’dir. Hem *adlık ikincil temsil etme (+ki)* hem de *fiil ikincil temsil etme (filimsi)* şekilleri, dil sisteminde aynı işlevi görürler: Bu işlev, getirildikleri gövdenin sahip olduğu (karmaşık) anlamı, ikincil olarak *adlık imgelerinde* temsil etmektir.

3. +ki şekli, getirildiği gövdenin anlamının özdeşliğini bozup başka bir nesnel dünya unsurunu temsil etmediği için bir *çekim biçim birimidir*.

4. +ki şekli, bütün adlıklara (ad soylu sözcük birimlerine) özgü *ortak bir çekim şeklidir*.

İsim veya isim kelime şekillerine ulanışı: *akşam+ki, el+im+de+ki, Oğuz+un+ki, tuzak+ta+ki; akşam+ki rüzgar, çocuk+ken+ki hâl, el+im+de+ki çanta, tuzak+ta+ki kuş vb.*

Sıfat kelime şekillerine ulanışı: *büyüğü+ün+ki, yüksek+te+ki; güzel+de+ki naz, küçük+ken+ki haylazlıklar vb.*

Zarfıya ulanışı: *aşağıda+ki, nerede+ki, sonra+ki, şimdi+ki; aşağıda+ki sorular, nerede+ki sokak, sonra+ki konu, şimdi+ki sessizlik vb.*

Sayı adı kelime şekillerine ulanışı: *bir+inci+nin+ki, üç+ünüz+ün+ki, üç+te+ki; üç+te+ki otobüs vb.*

Zamir veya zamir kelime şekillerine ulanışı: *ben+de+ki, beri+ki, sen+in+ki, kim+in+ki; ben+de+ki aşk, beri+ki kitap* vb.

Yüklemlik/predikatif kelime şekillerine ulanışı: *anneleri yok+ken+ki hâlleri* vb.

Görüldüğü üzere, şekil, eksiz adlık gövdeleri, bulunma hali gövdeleri, ilgi hali gövdeleri veya adlık belirteç gövdelerine getirilebilir.

5. +ki şekli, tek bir biçim biriminden ibaret *ortak bir adlık çekimi ulamını* meydana getirir: O da *adlık ikincil temsil etme ulamıdır*.

Taranan Eser Adları Kısaltmaları

AC, F	ÇOKONA, Ari (2009), <i>Fener</i> , 1. bs., İstanbul: Heyamola Yayınları.
B, KD	Beydeba (2013), <i>Kelile ve Dimne</i> , 1. bs., İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.
BK, GKB	KARASU, Bilge (1999), <i>Göçmüş Kediler Bahçesi</i> , 5. bs., İstanbul: Metis Yayınları.
OP, BAK	PAMUK, Orhan (1999), <i>Benim Adım Kırmızı</i> , 6. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.
PS, Y	Peyami Safa (1997), <i>Yalnızız</i> , 4. bs., İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
SA, KMM	Sabahattin Ali (1993), <i>Kürk Mantolu Madonna</i> , 4. bs., İstanbul: Cem Yayınevi.
TDK, TS	Türk Dil Kurumu (2005), <i>Türkçe Sözlük</i> , 10. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
TTS	BAZİN, Louis (1988), <i>Tarihî Türk Şiveleri</i> , haz. Mehmet Akalın, İlâveli 2. bs., Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
YK, BBE	KEMAL, Yaşar (1976), <i>Bin Boğalar Efsanesi</i> , 3. bs., İstanbul: Cem Yayınevi.

Kaynakça

- ADALI, Oya (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*, 2. bs., İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1990). *Türkçenin Grameri*, 3. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇOTUKSÖKEN, Yusuf (2011). *Yapı ve İşlevlerine Göre Türkiye Türkçesi'nin Ekleri*, İstanbul - Ankara - İzmir - Adana: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- DEMİRCİ, Metin ve Mehmet Fatih DİNÇASLAN (2015). “+ki Eki ve +DAki Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, *International Journal of Language Academy*, Volume 3/4, s. 322-339.
- DENİZ YILMAZ, Özlem (2009). *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DENİZ YILMAZ, Özlem (2012). “Türkçe Kelime Çekimi Ulanları Dizgesi Üzerine: Ad Çekimi Ulanları”, *Dil Araştırmaları*, S 10, Ankara, s. 123-139.
- DENY, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çev. Ali Ulvi ELÖVE), İstanbul: Maarif Matbaası.
- ERGİN, Muharrem (1993). *Türk Dil Bilgisi*, 20. bs., İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- ERTANE BAYDAR, Arzu Sema - Turgut BAYDAR (2006). “+ki Eki Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten 2004/II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 31-48.
- GABAIN, A[nnamari]e von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet AKALIN), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÖKSEL, Aşlı ve Celia KERSLAKE (2009). *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Reprinted, London and New York: Routledge.
- GUZEV, Viktor Grigor'yevič (1976). “Sistema imennih form tyurkskogo glagola kak morgologičeskaya kategoriya (na materiale staroanatoliyskogo i turetskogo yazıkov)”, *Turcologica. K semidesyatiletiiyu akademiya A. N. Kononova*, Otvetstvenniye redaktori S. G. Klyazhtorniy, Yu. A. Petrosyan, E. R. Tenişev, Leningrad: “Nauka”, Leningradskoye otdeleniye, s. 56-64.

- GUZEV, Viktor Grigor'yeviç (1987). *Oçerki po teorii tyurkskogo slovoizmeneniya: imya (na materiale staroanatoliysko-tyurkskogo yazıka)*, Leningrad: İzdatel'stvo LGU.
- GUZEV, Viktor Grigor'yeviç (1990). *Oçerki po teorii tyurkskogo slovoizmeneniya: glagol (na materiale staroanatoliysko-tyurkskogo yazıka)*, Leningrad: İzdatel'stvo LGU.
- GUZEV, Viktor Grigor'yeviç (1999). "Opit primeneniya ponyatiya «gipostazirovaniye» k tyurkskoy morfologii", *Vostokovedeniye: filologičeskiye issledovaniya*, Otvetstvennyy redaktor İ. M. Steblin-Kamenskiy, Vıpusk 21, Sankt-Peterburg: İzdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo Universiteta, s. 29-36.
- GUZEV, Viktor Grigor'yeviç (2015). *Teoretiçeskaya grammatika turetskogo yazıka*, Sankt-Peterburg: İzdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta.
- GUZEV, Viktor Grigor'yeviç ve Özlem DENİZ-YILMAZ (2004). *Opit postroyeniya ponyatiynogo apparata teorii turetskoy grammatiki: Uçebnoye posobiye na turetskom yazıke*, Sankt-Peterburg: İzdatel'stvo S.-Peterburgskogo universiteta.
- GÜRİSOY NASKALİ, Emine (2011). "Türkçe Kelimesi-Türkçede Hece Tipleri-Cümle Unsurlarını Tayin Kıstasları-Ek Hâlinde Zamir Olabilir mi?", *Türk Gramerinin Sorunları I-II*, Birleştirilmiş 1. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 52-54.
- HATİBOĞLU, Vecihe (1974). *Türkçenin Ekleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAHRAMAN, Tahir (2011). "Çağdaş Türkiye Türkçesinde Ad Çekimi Eklerinin Kullanım Özellikleri ve İşlevleri", *Türk Gramerinin Sorunları I-II*, Birleştirilmiş 1. bs., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 390-409.
- KARAĞAÇ, Günay (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi*, 3. bs., Ankara: Akçağ Yayınları.
- KONONOV, A[ndrey] N[ikolayevič] (1956). *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka*, Moskva-Leningrad: İzdatel'stvo Akademii nauk SSSR.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORNFİLT, Jaklin (2000). *Turkish*, Reprinted, London and New York: Routledge.
- LEWIS, G[oeffrey] L. (1967). *Turkish Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
- New Webster's Dictionary of the English Language* (1988). College Edition, Fourth Reprint, Delhi: Surjeet Publications.
- OJEGOV, S. İ. (1975). *Slovar' Russkogo yazıka*, Pod redaktsiyey d-ra filolog. nauk prof. N. Yu. Şvedovoy, İzdaniye 11-ye, stereotipnoye, Moskva: Russkiy yazık.
- UNDERHİLL, Robert (1987). *Turkish Grammar*, Fifth printing, Cambridge, Massachusetts, and London: The MIT Press.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2008). *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, 1. bs., İstanbul: Kesit Yayınları.